

‘O grote God in het hemelrijk
wat zitten uw centjes ongelijk
De een heeft van het geld een bult
De ander ritselt van de schuld’*

* Favoriete uitspraak van mijn vader Louis Zandvliet (1922-2008).
Deze uitdrukking kent nogal wat varianten, zoals: ‘O grote god van
Sloterdijk, wat zijn uw gaven ongelijk’ of bijvoorbeeld ‘O grote God
van ’t hemelrijk, wat voedt gij de mensen ongelijk. De boeren eten
vet en spek en de dienstboden verrekken van honger en gebrek.’

van de **De Rijksten**
Republiek

Rijkdom, geloof, macht & cultuur

Kees Zandvliet

WalburgPers

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij financiële steun van de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting en het Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm.

Afbeelding omslag

De regenten van het Oude Mannen- en Vrouwengasthuis, door Jan Maurits Quinkhard, 1732 (detail). De linker, zittende man is Jacob Oortman, zie nr. 18-169. AM, SA 992.

Omslagontwerp

Ronald Boiten, Amersfoort

Vormgeving binnenwerk

Prezns - Marco Bolsenbroek, Zutphen

© 2018 Kees Zandvliet, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2018 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN 9789462492769

NUR 680

Inhoud

Woord vooraf	7
Deel 1	
1. De 500 rijksten	9
Antoine Warin, 10 – Op zoek naar de rijksten, 13 – Rijkdom: absoluut en relatief, 18 – Maatschappij en maatschappelijk vermogen, 26	
2. De 500 rijksten nader onder de loep	41
De Oranjes en hun kring, 43 – Gereformeerde kooplieden en regenten, 49 – Gereformeerde carrièremakers overzee, 66 – Doopsgezinden, 76 – Katholieken, 79 – Joden, 87 – Lutheranen, 91	
3. Fatsoen, eer en cultuur	97
Welkom thuis, 97 – Begrafenissen en bruiloften, 98 – Hoezo sober en burgerlijk, 102 – Eer, 105 – De kunst houdt van de rijken, 107	
Slotbeschouwing	111
Deel 2	
1. De rijksten in kort bestek	117
2. Biografieën van de 250 rijksten van de 17de eeuw	129
3. Biografieën van de 250 rijksten van de 18de eeuw	259
Dankwoord	405
Noten	406
Gebruikte afkortingen en geraadpleegde literatuur	457
Index op persoonsnamen	463
Index op topografische namen	477

De valkenier van de Oranjes Willem Jansz. Verbruggen (1620-'78), echtgenoot van Elisabeth Luden (1625-in/na 1646), door Johan le Ducq, ca. 1655 (zie nr. 18-89). Museum Rotterdam.

Woord vooraf

Een boek als dit verrijkt, als het goed is, ons inzicht in en onze kennis over de 17de en 18de eeuw. Zo'n boek zegt tegelijkertijd het nodige over onze huidige tijd en zo'n boek zegt zeker ook iets over de auteur.

Om met dat laatste te beginnen iets over mijn achtergrond. Ik groeide op in Wassenaar, bekend rijkeldorp bij Den Haag. Behalve rijkeldorp was Wassenaar vanouds een dorp met ambachtslieden, boeren en mensen die op de een of andere manier in dienst stonden van de rijken, eerst op kastelen en buitenplaatsen en later in villa's en ambassades. Mijn moeder kwam voor een dienstje in de jaren '30 van de 20ste eeuw vanuit Hazerswoude naar Wassenaar, mijn vader en zijn familie zaten in Wassenaar al generaties lang in de bouw. Van mijn moeder hoorde ik hoe zwaar haar moeder het had om rond te komen nadat haar man als kostwinner was weggefallen. Van mijn vader hoorde ik de verhalen over hoe hij het werken voor rijke particulieren ervoer. Deels leuk, maar deels ook ervaringen van grote en kleine vernedering. Zijn opa die alvast knielde en zijn pet afnam bij het horen van de ratelende wielen van een koets. Wie weet zat in die naderende koets de heer of mevrouw Van Zuylen van Nijevelt? Dan kon je maar beter alvast op gepaste wijze blootshoofds knielen. De mevrouw die de koffie buiten op het muurtje plaatste met de mededeling dat 'de mannen vast snel door wilden werken'. Mevrouw zag pauzeren als tijd- en dus haar geldverlies en zag vanzelfsprekend liever niet dat die mannen met hun smerige schoenen het mooie huis bevuilden.

De geschiedenis van stands- en welstandsverschillen heeft geen dominante plaats in het collectieve geheugen van Nederland. Wij poseren bij voorkeur voor een burgerlijk, egalitair groepsportret. Misschien was en is Nederland vergeleken met de ons omringende landen inderdaad een relatief egalitaire samenleving, de Nederlandse wereld overzee voor het gemak even buiten beschouwing gelaten. Het lijkt mij desondanks dat wij, ook als wij alleen naar Nederland in Europa kijken, door kunnen schieten in zelffeliciteit.

Al te gemakkelijk wordt weleens vergeten dat in het verleden – en toch ook nog in het heden – de verschillen in rijkdom en stand, in combinatie met factoren als geloof of geboorteplaats, van grote invloed waren op iemands positie en op de toekomstmogelijkheden van kinderen. Wie met een zilveren lepel in de mond werd geboren, had hoe dan ook een moeilijk te slechten voorsprong. Zelf voelde ik in mijn jeugd nog de benauwdheid van de standsverschillen, de segregatie tussen katholieken en protestanten en de scheiding tussen het rijke en het armere deel, of ten minste de naweeën daarvan. Mijn aandacht voor de combinatie van geld, stand, macht en cultuur kreeg nieuwe voeding toen ik in 2006, op verzoek van de toenmalige zakelijk directeur van het Rijksmuseum – zelf nazaat van een rijke gouverneur-generaal, maar dat terzijde – in korte tijd een boek samenstelde over de 250 rijksten van de Gouden Eeuw. De populaire versie van dat boek verscheen als apart magazine bij het tijdschrift *Quote*. Het aantrekkelijke van dit project was er indertijd voor mij in gelegen dat een zoektocht naar de rijksten van de Gouden Eeuw tegelijkertijd weleens een beeld zou kunnen opleveren van degenen die niet alleen economisch maar ook politiek en cultureel aan de touwtjes trokken in de Republiek.

In die verwachting ben ik bij dat project niet teleurgesteld, integendeel. Direct na het publiceren van dat boek realiseerde ik mij dat het de moeite zou lonen het nog eens over te doen maar dan met wat minder tijdsdruk. En waarom dan ook niet de zo vaak verwaarloosde 18de eeuw erbij genomen? De eeuw immers die net zo goed als de 17de eeuw deel uitmaakt van één aaneengesloten periode in de Nederlandse geschiedenis, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden die aan het einde van de 16de eeuw vorm kreeg en in 1795 met de Bataafs-Franse revolutie ter ziele ging.

Zo gezegd, zo gedaan. Het heeft even geduurd maar ik hoop dat de lezer iets van het plezier beleeft dat ik eraan ondervond bij het onderzoek voor en het schrijven van dit boek.